

~~5817~~

7173958

ЧЕРВОНИЙ

ШЛЯХ

7-8

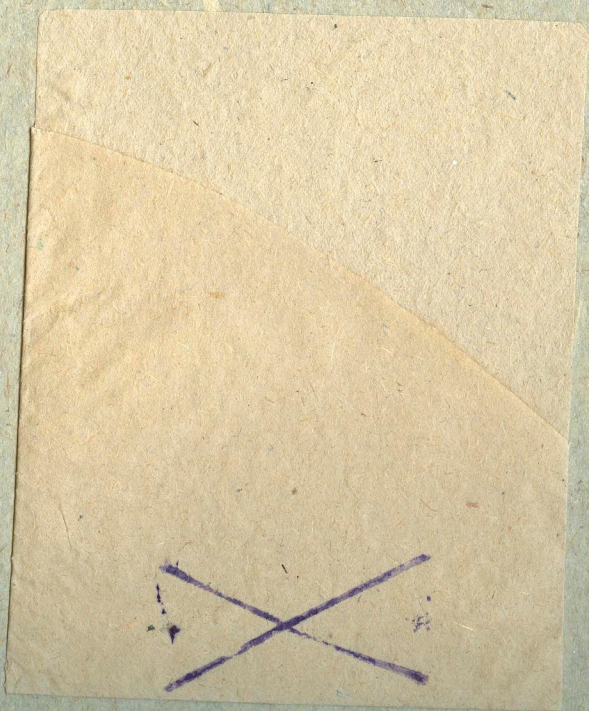
Л I М 1 9 3 4

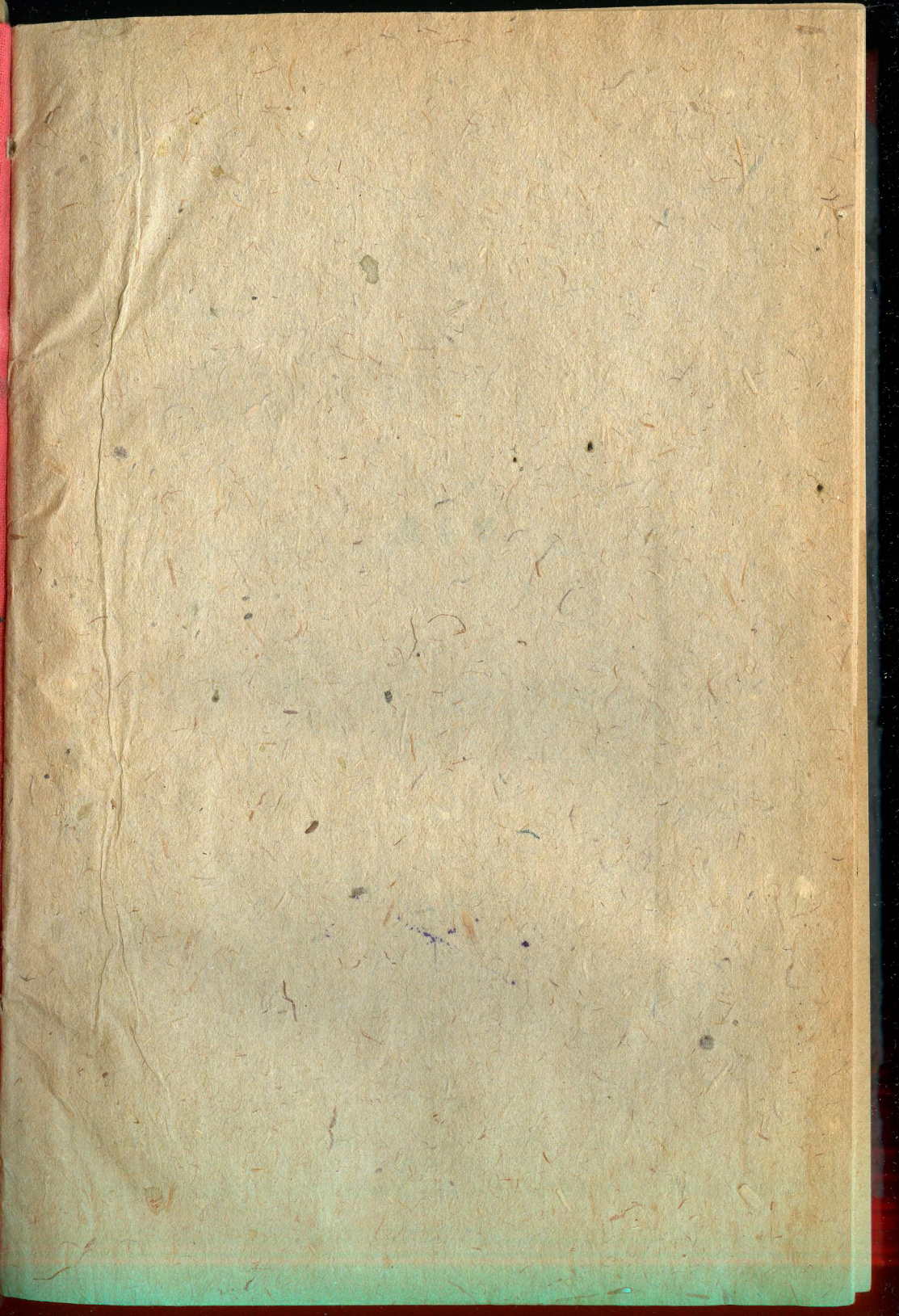
V.N. Karazin Kharkiv National University

00720497

1

K 5817

y

Л І М

~~2837~~

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

Бібліографічний опис цього видання вміщено
в „Літописі Українського Друку“, Картковому
Репертуарі" та інших покажчиках Української
Книжкової Палати.

102

Техкер. С. БІЛОКІНЬ. Здано в роботу 16.VII
1934 р. Підписано до друку 21.VIII.34 р. Папір
ф. 62x94—48 кг. 8 пап. арк. 1 пап. арк. 92.
512 літ. Уповн. Головліту 3515. Зам. № 957
Тириж 2830. 16 друк. арк.

Друкарня ім. Фрунзе. Харків, Донець-Захар-
жевська, 6.

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ, КРИТИЧНИЙ
І ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

7-8

1934

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

ЗМІСТ

	Стор
Павло Тичина. Країна героїв. Поезія	5
Юрій Шовкоп'яс. Інженери. Роман (продовження)	7
Євген Фомін. Зацвітають абрикоси. Поезія	72
Іван Коляниінк. Товариш Карий. Поема	73
Андрій Портенко. Двобій. Поема	85
Юхим Ружанський. Північна ніч. Поезія.	88
Джон Дос-Пассос. 1919. Роман (продовження)	90
Юрій Сліпко. У височань. Поезія	137
Я. Городской—Іван Каленник. Відступ смерті. Поема (закінчення)	138
 П. Лісовий. Над зеленою заплавиною. Фрагменти (продовж.)	140
Ф. Кандиба. Дві долі. Нарис	156
 Олександр Хазін. Літературні пародії (Гр. Епик—Без героя)	162
 О. І. Білецький. Світова література в творах Маркса й Енгельса. Стаття (закінчення)	164
Матеріали першого Всеукраїнського з'їзду радянських письменників	
С. В. Косіор. Радянську літературу—на рівень завдань побуту безкласового соціалістичного суспільства	191
П. П. Постишев. Першому Всеукраїнському з'їздові радянських письменників	200
М. М. Попов. Радянська література—могутнє знаряддя соціалістичного будівництва й перевиховання мас	202
А. І. Стецький. Створити літературу високої якості	208
П. Юдін. Радянська література перед з'їздом	216
В. П. Затонський. Дитяча книжка—серйозна проблема радянської літератури	220
І. Кириленко. Творчі завдання української радянської прози	222
С. Щупак. Творчі завдання драматургії	226
А. Хвиля. Творчі завдання радянської поезії	231
І. Микитенко. Створено спілку радянських письменників	235
Д. Мілев. Розвиток молдавської радянської літератури	240
 Література, наука, мистецтво	242

КРАЇНА ГЕРОЇВ

Весь час війни ми уникаєм,
але брязчать ізнову. Класи хворії,
тремтіть: були ми! будем! єсть!
І в цім відхиленні, відклоні,
на лоні геть всі історії —
знаєм! —
як на долоні наша честь.

Загнали ви у хаші, в нетрі,
питання миру. Де ж кінець! — оновлення!
Ви хочете напасти? — Зря!
Ми встанемо за право праці,
добробут націй, міць, становлення,
безсмертні
завоювання Октябрю!

Ми знаєм: ми не одинокі.
По всіх краях вже почали вимощувать
вам шлях. Готуйтесь, королі!
Ми так вас будемо стрічати,
так шанувать, гойдять, пригощувать —
аж поки
навік не клонете землі.

Єдина в світі батьківщина,
яку ми любим, — кріпко, неприховано —
Країна Рад! — Ми завше, скрізь
виховуєм себе. Ми — дужі!
За нами зміна йде, — гримить підковано —
зміна —
найбільший наш патріотизм!

Країно честі і героїв,
країно волі і труда,— ми тружено
кричим: — благословенна будь!
Проходь в віки і світ оновлюй!
а всіх, хто будував тебе напружено
і стрів,—
згадать в майбутнім не забудь,
згадати не забудь.

ІНЖЕНЕРИ

РОМАН

Продовження¹

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ПЕРШИЙ

У промивальному цеху Каргата не було. Русевич рішив подивитися у продувальному.

Надто захоплений був Русевич своїми думками, щоб помітити навколо себе те, що неодмінно його здивувало б. Він хутко пройшов цех, ні на що не звертаючи уваги. Він рішуче дивився вперед себе. Проте, йому майнула все ж таки напівусвідомлена думка, що тут не все гаразд, що є в цеху щось зайве — він має нібито не той вигляд, який належало б йому мати. Та надто багато незвичного почув і побачив він сьогодні для того, щоб ще дивуватися, щоб придивлятися до якоїсь зайвої подробиці.

Спинився він на проході між цехами. І Каргата побачив одразу.

Завідувач лабораторій стояв на помості коло продувальної устави. Розглядав щось у середині чана, перехилившись через його край так, що ніски його начищених до яскравого блиску черевиків лише торкалися помосту. Поруч нього стояло кілька робітників і техніків — так само зазирали в чан.

Каргат, здається, щось говорив, бо ті, що стояли поруч, поглядали на нього, кивали, ворушили губами, чи то щось питаючи, чи то заперечуючи, інколи завзято жестикулювали. Голоси ж їхні заглушало булькання в чані.

Русевич стримав бажання підвестися до чана й нагадати їм усім, що для такого безглузлого заняття, як допомога Каргатові, котрий ніколи дотепер не бачив ні зблизька, ні здалека такого простого приладу, треба знайти інший, не робітний час. Русевичу захотілось подивитися, як зміниться Каргатові обличчя, коли він випростається, озирнеться, побачить

¹ Початок див. „Черв. Шл.“ №№ 1, 2-3, 4, 5, 6, за цей рік.

несподівано головного інженера й зрозуміє, що той давно вже стоїть тут і стежить за ним... Він стис губи, щоб цьому лаборантові враз ясно стало, що він не має права відривати будь-кого від роботи, що його недоречно поведінку ніяк не можна ухвалити.

Але зберегти цей вираз йому не пощастило. Окинувши поглядом цех, він побачив коло вікна двох одягнених у халати дівчат — очевидно, з лабораторій. Вони стояли спиною до нього, розставивши на підвіконні якісь скляночки, пляшечки, пробівки й навіть прилади. Не вистачало тут тільки якогось пальника, а то можна було б подумати, що лабораторії організували в цеху свій філіал.

Не тільки в продувальному були такі філіали. Озираючись назад, до промивального цеху, Русевич побачив їх і там. І не двох лаборанток, а вже чотирьох. І якщо в продувальному вони стояли далеко від усіх приладів, нікому не заважаючи, то тут... одна лаборантка стояла біля апаратника, щохвилини черпаючи з приладу рідину й розливаючи її по пробівках; в апаратника ж було таке обличчя, наче коло нього дзижчала набридлива муха. Друга вертілася біля труб, що підводили сюди розчин ідкого лугу, до чогось придивляючись. А інші дві присіли навкарачки коло дзигликів, які стояли на проходах, і орудували з своїми скляночками й колбочками, і вигляд у них був такий, наче роблять вони щось значне й відповідальне.

Брови Русевичу здивовано підвелися. Забувши про Каргата, він похапцем підійшов до найближчої лаборантки з дзигликом. Але та так захопилася розгляданням своєї колекції наповнених і порожніх склянок, що не підвела голови, коли він зупинився проти неї.

— Що ви тут робите? — голосно спитав він.

Вона не повернулася і на голос. Не відірвала погляду від колби, що в ній пінилась руда рідина. Лише прикро відказала: — Не заважайте!

Спершу Русевич очманіло заморгав очима. Ці два слова приголомшили його. Ніколи він ще не чув, щоб так відповідали на його запитання... Півхвилини він дивився на лаборантку; але та, застигши в невигідній позі, навкарачки, напружено стежила за тим, що відбувається в її колбі... Потім кров ударила йому в лице. Вона, якась там лаборантка, сміє так розмовляти з ним, головним інженером заводу! Він ступнув до неї, мало не перевернувши дзиглика з усіма приладами й посудом...

Думка, що не вона, зрештою, винна, що винен, безперечно, той, хто примусив її й її товаришок робити тут і так, щоб вони перешкоджали робітникам, хто сам порушує нормальний хід праці, соваючи носа свого до приладів і скупчуючи навколо себе всіх, хто створив такі умови на заводі, що він,

Русевич, відчуває себе тут сторонньою, майже чужою, людиною, — думка ця примусила його круто повернутися й одійти назад до входу в промивальний цех, слова лаборантці не сказавши. Накинувшись на неї, він ударив би не по коню, а по голоблі...

Він знову зупинився на вході, але не для того, щоб придивлятися до Каргатового обличчя, а щоб підібратися, зможу білізувати себе для суперечки, що, ясна річ, почнеться зараз же після перших вітальних слів, а то так і до них. Каргата треба бити всією силою свого досвіду, авторитету й обурення.

Каргат уже виліз з чану. І тепер щось доводив з надзвичайно серйозним виглядом тим, хто був на помості. Ті уважно слухали його й мовчки кивали... Невже згоджувалися з кожним його словом?

Не Каргат перший побачив Русевича. Він оглянувся, коли один з його слухачів, а за ним і решта відвернулись од нього, щоб привітатися з головним інженером.

Русевич помилився: Каргат реагував на їхню зустріч зовсім не так, як він сподівався. Коли погляди їхні зустрілися, на лиці йому з'явилася усмішка, що її — хоч як це дивно — можна було б назвати радісною. І він зараз же похапцем спустився з помосту, направляючись до нього і здалеку простягаючи йому руку для начебто дружнього вітання.

Поки він наближався, Русевич похмуро оглядав його.

Майже нічого не змінилося в цій людині. Бруватні черевки, як Русевич це й раніше помітив, блискотять так, немов досвідчений чистій лише хвилину тому попрацював над ними своїми щітками. На темносірих штанях від низу до гори проходить любовно заправована складка. От тільки замість піджака — синя куртка, схожа на спецівку. Але верхні гудзики не застібнуті, і видно чистий комір та акуратно зав'язаний галстук. І жодної плямки на одязі, немов він щойно не перехилився до продувального чану, де булькає й бризкає рідина... І йде він так, ніби все перед ним має розступатися... Але очі йому трохи запалені, вії червоні, наче не досипає він уже кілька ночей. Проте, очі сміються весело й задоволено.

Приємніше було б не подати йому зараз руки. Але це скидалося б на оголошення війни без визначеного casus belli. Надто по дитячому вийшло б... І Русевич кволо простяг йому руку. Втім, на міцне його тиснення не відповів.

— Що це значить? — спитав він, не давши йому нічого сказати.

Каргат озирнувся навколо себе, немов не розуміючи питання. — Ви про що саме?

Русевич звільнив свою руку й сунув її до кишені. Йому чомусь захотілося витерти руку... Показав очима на лаборанток, що стояли коло вікна, а потім, круто повернувшись, і на тих, що були в промивальному цеху.

— Що вони тут роблять?

— Допмагають мені прослідити технологічний процес на заводі,—спокійно відповів Каргат, наче був певний свого права робити тут усе, що тільки йому захочеться.

— Ви хочете сказати, що ваші лаборантки є зараз по всіх цехах?

— По всіх без винятку.—В голосі Каргата пробриніло щось схоже на хвастощі.—А як же інакше?

„Подумаєш, досягнення яке“,—хотілося саркастично вимовити Русевичу, та обмежився він тим, що зауважив:

— Алеж вони заважають робити!

— Не без того, звичайно,—згодився Каргат, і знову посмішка розтягла йому губи, наче в сказаному ним було щось веселе.—Але те, що вони трохи пометушаться тут під руками в робітників, нічого не варте проти тих наслідків, які ми матимемо завдяки їхньому перебуванню тут... А крім того, вже завтра вони повернуться назад до лабораторій.

Русевич дивився йому в лице.

Як хотілось йому, щоб цей усміх змінився б іншим виразом—таким, який усім показав би всю поверховість цього, так званого, ученого... І як ненавидів він цього молодика! Це зрозумів він остаточно тепер, побачивши його, почувши його трохи скрипучий голос, зустрівшись з його поглядом, завжди зухвалим і самовпевненим... Ненавидів, хоч і не було для цього виразних причин. Ненавидів через те, що від такого, як він, можна сподіватися всякої гидоти.

Стараючись говорити коректно, але так, щоб і сам Каргат, і всі, хто тут був і прислухався до їхньої розмови, зрозуміли, що він глузує з нього, Русевич сказав:

— Ви даремно переобтяжили себе й лаборанток... Гадаю все ж таки, що безпосередні свої обов'язки лабораторія виконує... Якщо вас зацікавив технологічний процес, зовсім не треба досліджувати його. Ви могли б почекати, поки я приїду, і розпитати мене про нього. Я з охотою задовольнив би вашу цікавість, дав би вам цілком академічні пояснення... А то так могли звернутися до будь-якого з інженерів—до того ж Розенберга, наприклад. Він, я певний, досить детально познайомив би вас з усім.

Усміх Каргатові не зник, а поширшав.

— Ви не точно зрозуміли мене, Валентине Модестовичу,—сказав він.—Зовсім не академічний бік справи мене цікавить...

— Що саме маю я зрозуміти?

Питання несподівано для самого Русевича прозвучало прикро. На всіх обличчях з'явилося здивування.

Обличчя Каргатові стало серйозне. На мить блиснув йому в очах злий вогник, та зараз же згас. Але тон йому не змінився: і далі заговорив він дружньо.

— Пробачте, Валентине Модестовичу, але дозвольте спитати вас... Ви прийшли сюди відразу? Чи може ви говорили вже з кимось — з Каринським, Петровим?

Тон Каргатів здався Русевичу не дружнім, а панібратським. Він відказав холодно:

— Про те, що ви досліджуєте виробництво, я ні з ким не говорив. Але я хочу знати...

— От-от, саме про це я й хочу сказати. Я відразу не зміркував, що вам може здатися дивним те, що ви побачили й ще побачите сьогодні на заводі... Отже, дозвольте мені відчитатися перед вами.

— Не без цікавості я вас вислухаю, — уперше дозволив собі Русевич посміхнутися, але й то іронічно.

— Тільки мені здається, що тут двома словами нічого не скажеш... Давайте краще пройдемо до вас, або, якщо ви нічого не маєте проти, до мене...

Русевич зневажливо оглянув його. Не було ніякого сумніву. Каргат боявся говорити з ним тут, прилюдно. Зрозумів: кожне слово його викличе спір — не відчитуватися, а виправдуватися, визначати свої помилки й, можливо, за голову йому хапатися доведеться. Ось через це й зникла йому посмішка.

Оглянувся Русевич і на всіх присутніх, щоб прочитати їм в очах: чи справді всі на заводі так захопилися Каргатовими „науковими“ вправами, як це здається Каринському? Але ті хоч і були зацікавлені цією несподіваною суперечкою, нічим свого ставлення до неї не виявляли. Просто слухали. Очевидно, не зрозуміли ще, що так обурює Русевича. Навіть обидві лаборантки, повернувшись на голоси, не подивилися на нього тими поглядами, якими дивляться на ворогів свого ватажка.

Треба, значить, щоб на Каргата всі вони, як на ворога подивились. І це від нього, Русевича, тепер залежить, од того, як поводитиметься він зараз...

Проте, один з поглядів ніяк не можна було назвати байдужим... належав він якомусь робітникові, але обличчя його було Русевичу не знайоме. Очевидно, нещодавно став на завод... З вигляду головного інженера второпавши, що той незадоволений з Каргата, він аж шию витяг, жадібно прислухаючись до кожного слова, радо поглядаючи на Русевича, відверто бажаючи йому якнайрішчіше розправитися з завідувачем лабораторій — цим вискочнем, що раптом почав порадкувати на заводі, не маючи на те жодного права.

Цей погляд зовсім підбадьорив Русевича. Усміхнувшись половиною обличчя він відповів Каргатові:

— Невже ми не можемо тут поговорити? Чи, може, те, що ви збираєтесь сказати, така таємниця, що її ніхто з присутніх почути не може?

— Які ж тут таємниці?

— Значить, таємниць нема?

— Жодної. Просто мені здалося, що вам буде зручніше мене слухати, сидячи. Я ж сказав вам, що розмова наша двома словами не обмежиться, справа надто серйозна.

— Серйозна?

— Надто серйозна... Але я особисто не заперечую, щоб розпочати розмову тут. Перекоаний всеж таки, що закінчимо ми її в іншому місці.

— Перекоаний?

— Цілком перекоаний.

— Гм...

На ці сповнені глузування питання Каргат відповідав просто, ні на мить не втратив почуття власної гідності. І ніяк не відгукувався на той виклик, що ним звучало кожне слово Русевича. Він наче не помічав, що той, фігурально кажучи, уже почав розмахувати перед ним гострою шпагою, відшукуючи найдошкульніше місце, щоб устроїти тут свою зброю по держално... Але водночас не показував такого місця — не давав Русевичу приводу відчувати в собі право робити начальственні зауваження.

Це ще більше дратувало Русевича. Йому хотілося, щоб він прийняв той виклик, почав оборонятися, щоб він хоч трохи втратив свою рівновагу. Присутнім бо imponувала спокійна, стримана Каргатова поведінка: так говорять з начальством люди, певні своєї правди. І вони ніяк не ухвалили отакого, на їхню думку, безпричинного глузування з нього. Це ясно побачив у них на обличчях Русевич.

Зрозумівши, що таким способом, він авторитету свого не підтримає, він заговорив інакше — наслідуючи своєму супротивникові: з тією ж спокійною простотою.

— Я вас слухаю.

Каргат усмішливо ворухнув бровами. Отже, він розцінив зміну тону Русевича, як свою перемогу... Чи, може, це йому, Русевичу, лише так здалося?.. Як дратує його все на цьому потворному обличчі, в цій виглянсованій постаті!..

Каргат почав без передмов:

— Ну, вам відомо, що завод до сьогоднішнього дня не може випускати продукцію за стандартами, затвердженими державною комісією в справах стандартизації... Коли я поцікавився причинами цього, ніхто не зміг дати мені задовільного пояснення. Мені говорили...

— Це пояснення можу вам дати я, — не дав йому закінчити Русевич. — Якби ви стежили за пресою, то знали б, — комісія тут дещо переборщила: радянські заводи не мають такого устаткування, яке могло б випускати продукцію за тими стандартами. Не один раз про це в пресі були статті. Статті, підписані авторитетними людьми... А надто вони сто-

суються нашого заводу з його старовинним і досить спрацьованим устаткуванням. Як на нас, то вже одне те, що ми випускаємо продукцію, яку заводи — споживачі не бракують, — не абияке досягнення.

— От-от, саме це й говорили мені тут. Але мені сказали так само й те, що ніхто на заводі не перевірів, чи правдиві ті статті: їх прийняли на віру. Ніхто не взяв на себе зовсім невеличкого труда придивитися: а може все ж таки, є на заводі умови, що дозволили б налагодити виробництво стандартів хімікалів... Цілком згодний з вами; комісія орієнтувалася не на відсталість наших заводів. Але своїми стандартами вона поставила певні завдання, що їх заводи мають розв'язати... Пробачте, Валентине Модестовичу, але я вимушений вам сказати: ваше пояснення я за задовільне визнати не можу.

— Можна, звичайно, як завгодно тлумачити стандарти, — саркастично розвів руками Русевич. — Але ваше тлумачення для мене не обов'язкове.

Продовжуючи порівняння цієї розмови з двобоєм, можна сказати, що Каргат зробив несподіваний виступ — спокійний, загодя розрахований, і влучний: остання репліка Русевича не відбила його. Він це й сам відчув, а головне — побачив це на обличчях присутніх. Усі начебто хотіли попередити його, що з Каргатом сперечатися не легко: він хоч кого переспорить.

Каргат же немов не почув його останніх слів.

— А тепер, — мовив він далі, — я відповім вам на найперше запитання: що роблять тут лаборантки?... Контрольна лабораторія поставила собі за мету відшукати причини цього, так би мовити, відставання, і визначити умови, при яких завод мав би можливість стати гідним теперішньої доби.

— Гучні слова... Ну, і що ж ви тут знайшли?

— Багато дечого. Щодо умов, то про них я доповім вам найближчими днями, коли лабораторія закінчить свій рейд у цехи. Матеріал ще недостатній, недороблений. А про причини можна сказати вже й зараз... Але... може ви все ж таки пристанете на мою пропозицію: говорити про це не в цеху?

Русевич знову підняв свою зброю... і зробив невірний удар. Спитав гостро відчуюючи, що говорить не те, що треба було б:

— Та що ви — боїтеся тут говорити зо мною?

— Так, боюся, — потвердив Каргат і знову в очах йому спалахнув злий вогник. — Боюся, що вам, головному інженерові, стане соромно.

— За вас? За те, що ви мені зараз скажете?

Шпади схрестились.

— Ні, за бруд на заводі.

Русевич пильніше подивився на нього: чи зрозуміє він, яку дурість зараз одчубувив? І розсміявся, певний, що тепер виб'є йому зброю з рук.

— Бруд, говорите?.. — Сміючись, він окинув поглядом цех. — Справді, тут не так чисто, як у бальній залі. І закалятися легко. Що вірно, то вірно... Та, на жаль, тут роблять, а не танцюють. Сюди приходять люди, які стежать не за чистотою свого одягу, а за ходом процесу в приладах; вони не звертають уваги, якщо на них щось бризне або капне. Не пристосовані наші цехи до тих, хто ходить у білих рукавичках. Не пристосовані.

Каргат глибоко зідхнув. Як набридла йому вже вся ця безглузда розмова! Стільки часу витрачено на неї, а наслідків ніяких... Найкраще було б повернутися спиною до цього головного інженера, який чомусь уважав, що він утрутився в його справи, і піти геть: стільки справ на нього повсюди чекають!.. Але, пам'ятаючи свою обіцянку жити з Русевичем у цілковитій згоді, він і цього разу не показав, що його дратує цей зовсім нерозумний сміх, і відповів так, наче Русевич ставився до його слів по діловому:

— Пробачте, але я говорю не про той бруд, що в нас під ногами й що вкриває всі прилади зовні. Хоч і вважаю його за явище ні на якому заводі, а тим більше на хімічному, не бажане... Я горюю про бруд, що ним наповнено геть усі прилади на заводі... Щоб далеко не ходити, візьмемо цей цех, продувальний. Яке його призначення? Звільнити феноляти від летючих і механічних домішок. Для цього їх продувають.

— Мені приємно чути, що ви вже засвоїли цю абеткову істину.

—... продувають гострою парою, яка має бути чистою. Саме чистою... Тим часом повітря до продувального чану ніколи не подається чисте. До нього не відомо звідки завжди потрапляє сажа, є в ньому постійно вугляний і всякий інший пил, є навіть залізна іржа. І цього бруду стільки, що феноляти в цьому цеху якщо й звільняються від летючих домішок, то набирають тут силу домішок механічних. Себто, вони тут ще більше забруднюються. Коли ж додати до цього, що температура й тиснення повітря дуже часто змінюються, що ніхто не знає скільки саме треба тримати феноляти в чані, а продувають їх, як бог на душу покладе, не важко зрозуміти, в чому полягає одна з причин...

Сказано це було як звичайне інформування, але в кожному слові Русевич чув обвинувачення собі в недбалстві, якщо не в чомусь ще гіршому й страшнішому...

Слід було б йому поставитися до цих тверджень Каргатових з усією серйозністю, якої вони вимагали, забути бодай на хвилину, що перед ним стоїть неприємна людина. Адже говорив Каргат про явище, яке справді могло помітно від-

биватись на якості продукції. Тим більше — думка про забрудненість приладів і комунікаційної системи, про потребу перевірити їх щодо цього не раз з'являлась і в нього самого. Тільки не вистачало якось часу заходитися коло цієї справи.

Та зрозумів це Русевич значно пізніше, коли незрозуміла логіка боротьби з Каргатом завела його так далеко, що про згоду з ним і думки припустити не можна було...

Тепер же, забувши, що сам зажадав від нього прилюдної розмови, він поставився до його слів, як до демагогічної спроби похитнути перед усіма його авторитет.

— Чимале нахабство потрібне, щоб говорити отак, — кивнув по паузі, під час якої вони оглядали один одного: Каргат начебто байдуже, а він — зневажливо примруженими очима. — Я б навіть сказав, що це — не звичайне нахабство, а... Я просто не можу добрати іншого слова.

Що інше міг він сказати, коли треба всім присутнім довести, що нічого страшного Каргат зараз не сказав?.. Правда, присутні не стояли навколо них тісним колом. Вони рухалися по цеху, виконуючи свої обов'язки: доглядали промивальний чан і труби, що підходили до нього. Але кожний з них не пропускав і слова. І тільки одні очі поглядали на Русевича задоволено, ухвально посміхаючись кожній злій його репліці...

І цього разу Каргат нічим не відповів на образу.

— Тільки одна з причин, — ще раз повторив він. — І тільки в промивальному цеху... Решта цехів, на жаль, так само мають недоладності, що серед них засміченість, забрудненість посідає почесне місце... Не дивно, що ви за голову хапались, читаючи протоколи аналізів. Я зовсім не хочу сказати цим, що контрольна лабораторія аналізувала ідеально. Алеж обвинувачувати в усьому тільки її — це вже занадто. Треба було б пошукати причин і на самому заводі.

— Знаєте, — гостро перебив його Русевич, — мені вже набридло вислухувати ваші довжелезні ламентатії. Ви даремно витрачаєте час: словами ви нічого мені не доведете. Мені ясно одно: ви намагаєтесь висунути проти мене якісь обвинувачення.

— Я ні в чому вас не обвинувачую, — заперечив Каргат.

— Але в цьому вам не пощастить!.. Щоб обвинуватити мене, потрібні надто солідні докази!

— Я цілком пристаю на ту думку, що була тисяча об'єктивних причин, які перешкоджали вам перевірити завод так, як це зробив я. Я лише хочу показати вам, що зроблено це вчасно: далі цим нехтувати ніяк не можна — інакше все виробництво полетить к чортам.

— Не полетіло ж досі...

— Так не сьогодні — завтра полетить! Зараз ви це на власні очі побачите.

Каргат повернувся й попрямував до лаборанток, у яких був такий вигляд, наче вони для нього зроблять усе. Щось тихо сказав їм. Одна з них зараз же накинула на плечі пальто й похапцем подалася з цеху. А друга витягла звідкись згорнені дудочкою папери й подала їх йому. Він перегорнув їх, одібрав декілька. І, знову підійшовши до Русевича, простяг їх йому.

— Будь ласка.

— Це ще що таке? — спитав той.

— Докази, що ви їх зажадали. Тільки не проти вас, а для вас... Тут акти окремих моментів обслідування продукційного цеху. А зараз принесуть і акти про інші цехи... Складені вони, здається, за всіма правилами канцелярської науки, а підписували їх усі, хто був присутній під час обслідування.

Останні слова прозвучали, як добродушний жарт. А перші... Чи можна їм вірити? Чи справді він не підкопується під нього.

— Ого, скільки ви їх наскладали! — так само спокійно мовив Русевич. — Завбачилива з вас людина.. Що ж, почитаємо.

Він узяв ті папери. Поволі розгорнув, розгладив рукою й почав читати з таким виглядом, ніби нічого цікавого, вартого його уваги, там не могло бути...

Та вже за півхвилини лице йому витяглося. Докладно й педантично складені акти стверджували кожне щойно сказане Каргатом слово. І багато дечого додавали. Змальовували цех у таких непривабливих фарбах, що в людини, необізнаної на фактичному стані заводу, мимоволі виникли б думки про недозволену занедбаність цеху, про нездатність технічного керівництва поратися із своїми обов'язками, навіть про шкідництво... Він сам так подумав би, якби прочитав щось подібне не про свій, а про якийсь інший завод.

Русевич відчув, що йому стало холодно. Дрібно затремтіли йому перед очима папери. Що як Каринський читав уже їх? Або Васюта?.. Захотілося побігти геть звідси, заховати ці папери кудись подалі... ні, просто спалити їх, щоб ніколи нікому вони на очі не потрапили. Адже чорт зна що трапиться, коли Каринський їх таки прочитає... Він підніс їх ще ближче до очей, щоб приховати ними собі лице...

Проте, тільки на хвилину він перелякався, розгубився... Поперше, Каргатові, здається, можна вірити: він не підкопується під нього. Коли б це було не так, він не показав би йому з таким легким серцем цих документів. Подруге, Каринський їх ще не читав: вони б його налякали — зовсім інакше розмовляв би він сьогодні. А потрете...

Щоб там Каргат не писав, а промивальний цех робить! Із виданих ним фенолят завод виробляє цілком доброякісну продукцію. Вона не стандартна — це вірно, але це ще ніяк не

визначає, що вона не доброякісна. Отже цей молодик^т перестарався. Нічого страшного й погрозливого ні в його словах, ні в його паперах нема. І Каринський, розібравшись в усьому, так само зрозуміє, що його захоплення Каргатом — помилка, що це абсолютно непрактична людина; єдине, на що вона здатна — це дивитися з своєї невисокої лабораторної дзвіниці й демагогічно щось вигукувати. А демагогія й техніка — речі несполучні... І, нарешті, є низка інших міркувань, що на них не зважив Каргат. Він, Русевич, сам забув про них у своєму запалі суперечки й ненависті. Зовсім непотрібної ненависті, до речі. Каргата можна лише зневажити, а не ненавидіти...

Так от, ці всім відомі міркування й викликали те, що уряд дав розпорядження збудувати сублімаційний цех, устаткувати два нові корнюри в дистиляції... спричинились до того, що руба поставлено питання про реконструкцію заводу.

Так Каргат не зважив на ці міркування. Але можна зробити так, що Каргатові документи саме цим міркуванням нададуть ще більшої ваги. Трохи інакше тільки оформити їх треба. А спершу довести Каргатові, що він, власне, нічого нового не сказав. Але це справа тонка й дипломатична: не тут, звичайно, треба її провадити...

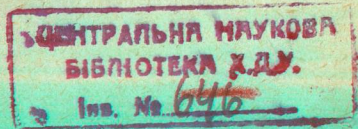
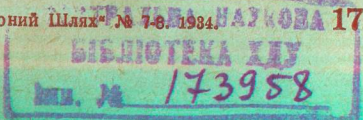
Коли повернулась лаборантка, принісши Каргатові досить грубу пачку нових паперів, він був уже цілком спокійний. І зміркував, як з честю закінчити цю неприємну й, як виявилось, не зовсім потрібну сутичку. Досить природно всміхався, він узяв і ці папери. Але читати їх не став. Згорнув і сунув їх під пахву, сказавши:

— Тут їх так багато... І ви так, я б сказав, академічно підходите до цих питань. З кожного рядка так і визирає, що ви — не інженер: до цеху ви підходите, не як до цеху, а як до... як до своєї лабораторії. А це в корені не вірно.

Каргат нічого не відповів. Лише очі йому здивовано поширились: він ніяк не сподівався, що головний інженер так поставиться до наслідків його восьмиденної найнапруженішої праці. Більше: він не розумів його.

— Потім я поясню вам, чому це не вірно, — сказав далі Русевич. — Скажімо, завтра. Бо перечитати цю літературу я зможу лише ввечері, на дозвіллі. Я хоч і не від того, щоб інколи зайнятися суто економічними питаннями, але робітний час я витрачати на це не можу... — Помовчав трохи й закінчив: — втім, сьогодні ми ще побачимось. Мені цікаво знати, що робили протягом цього часу лабораторії. Отже, будь ласка, зайдіть до мене за годину.

І, торкнувшись пальцями до козирка кепки, поважно пішов з цеху, не помічаючи, що не тільки Каргат, а всі проводять його здивованими поглядами.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ДРУГИЙ

Лише ввечері, коли по цехах і на подвір'ї заводу, розсунувши присмерк, спалахнула електрика, Петров звільнився. Можна було години на чотири вирватися з пронизаного гострими заводськими пахощами повітря, трохи відпочити від сьогоднішньої біганини, щоб потім, напочатку нічної зміни, забігти сюди ще на півгодини: на власні очі пересвідчитися, що робітники правильно зрозуміли його розпорядження, передані їм вечірньою зміною.

Захотілося спати: на заводі він сьогодні з п'ятої ранку. Але мрія про ковдру й пухку подушку, несподівано й непрохано з'явившись на мить, зникла: і ці чотири години вщерть заповнені. Насамперед треба сходити до їдальні й випросити там чогось. На завод він прийшов натщесерце, і якимось так трапилось, що не згадав він ні про сніданок, ні про обід. Зате з ректифікацією ніяких неприємностей тепер не буде. Щоправда, їх і не було, але могли бути — Каргат мав рацію: вони неодмінно були б... От тільки — чи дадуть йому в їдальні хоч щось? Адже пізно вже... Потім неодмінно треба побачитися з Каргатом (вечорами він завжди в дослідній лабораторії), поговорити з ним про завтрашній день, дізнатися від нього про наслідки його сьогоднішньої розмови з головним інженером. Не тієї, звичайно, розмови, що була ранком у продувальному — про неї йому вже докладно розповіли свідки: стурбували й здивували його. Краєм вуха він чув, що після полудня Каринський, Русевич і Каргат заперлись у кабінеті першого й просиділи там щось із півтори години. Надзвичайно цікаво й важливо знати, що вони там обговорювали. Чи довів Каргат Русевичеві те, що мав довести? Якщо зважати тільки на те, що розповідають про розмову в продувальному, то Русевич посів якусь непримиренну позицію щодо Каргата. Невже він нічого не зрозумів?... Алеж і Карагат від свого не відступиться. Що вийде з цього? Неодмінно треба, значить, побувати й у Русевича... А втім, він і обіцяв завітати ввечері до нього...

Не можна сказати, щоб у їдальні Петрова нагодували смачно й досхочу. Та голод — найкраща заправка. І двох порцій застиглих котлет — усе, що там знайшлося, — вистачило, щоб заморити червяка.

А крім того, прийшовши до лабораторій, він застав там не тільки Каргата та його лаборанток, а й Розенберга з Слинком і молодого техника з ректифікації — Частія; всі вони сиділи навколо стола й пили чай. Коли Петров підсів, одна з лаборанток зараз же підсунула йому склянку. Це було чудово: міцний чай так гарно впливає на нерви, позбавляє людину втоми... Петров зараз же схилився до нього.

Чай був „хімічний“. Воду для нього зігріли в лабораторному дестильційному кубі, а пили його з градуйованих скляних циліндрів, розмішуючи цукор скляними ж таки паличками.

Пили мовчки. Стежили за тим, що відбувалося на столі.

Там стояв штатив, підтримуючи реторду з рудою рідиною. Під нею тихо шипів примус, облизуючи своїм синім полум'ям металеву сітку з азбестовим колом. Рідина кипіла. Пара з реторти йшла вигнутою скляною трубкою спершу до двогорлої банки, наповненої сірими грудками, а з неї до холодильника, звідки виходила білорудими краплями, які поволі падали до підставленої склянки...

Петрова так захопив приймний процес пиття гарячого чаю,— лише випивши склянку до дна, звернув він увагу на те, що за цей час ніхто й слова не вимовив. Усі присутні повтуплювали свої погляди в прилад на столі... Та надто помітно було, що не він зараз опанував їхні думки. Лише дві лаборантки більш-менш уважно стежили за приладом. А решта дивилась на нього, здавалось, для того, щоб не зустрічатися поглядами. Каргат сидів нахмурений. Слинько сіпав себе за вуса й ворухив бровами. Розенберг підпер голову долонями, а вираз йому був такий, ніби його незаслужено образили... На одному тільки Частієвому лиці не відбивалось загальне занепокоєння, але й воно було зимислене.

Зрозумівши, що трапилось щось не зовсім радісне, Петров одсунув від себе порожню склянку. І, подумавши мить, як обережніше почати розмову, спитав Каргата, кивнувши на прилад:

— Що це у вас тут таке, Миколо Дмитровичу? Піридини?

Каргат байдужими очима глянув на нього, на реторту. І тільки після цього потвердив:

— Так, піридинові основи. Пробуємо, як бачите, ректифікувати їх—відділити легкі піридини від важких. При чому додержуємо умов, можливих на нашому заводі.

— А-а,—кинув Петров.— Ну, і як?

— Виділимо, звичайно.

Каргат відповідав неохоче.

— Так,—ще раз кивнув Петров.— І пробачте, що ще раз питаю. Умови—ті, що зараз є, чи ті, що незабаром будуть?

Ті, що незабаром могли б бути,—чітко вимовляючи кожне слово, сказав Каргат. Помовчав, придивляючись до Петрова, і, помітивши, що той здивовано глянув на нього, раптом спитав:

— Хіба ви, Вікторе Михайловичу, нічого не знаєте?

— Нічого... Але невже Валентин Модестович?..

По обличчю Каргатовому промайнув недобрий усміх. Але він зараз же зігнав його і почав розповідати.

... Ніхто не зрозумів, чому Русевич так нервувався під час розмови в промивальному, чого, власне, хотів він од Каргата.

Але в усіх залишилось враження, правда, невиразне, що він начебто побоювався чогось. Каргат хотів би знати, чого саме... А потім, поверхово переглянувши один чи два з переданих йому паперів, почав звертатися до Каргата з підкресленою охоронністю й зневажливістю. Дав зрозуміти, що ніякої практичної вартості ці акти, на його думку, не мають...

— Не розумію,— розвів руками Каргат,— сліпий він, чи просто... — Хотів, видно, сказати щось гостре, але стримався й спитав: — Ви, Вікторе Михайловичу, можете мені сказати, що це значить?

Петров зрозумів, як Каргат хотів закінчити своє речення. Але відповідати не схотів — похитав головою.

... І взагалі головний інженер відмовився сьогодні говорити про ці документи, але запросив Каргата до себе, щоб той розповів про роботу лабораторій. Та коли Каргат прийшов до нього в кабінет, застав його за уважним читанням актів. І далі він жодного разу не згадав про лабораторії. Говорили виключно про те, що робив Каргат протягом цих днів на заводі. Якось дивно говорили, Русевич почав здалека — з того, що робив Каргат до прибуття на завод, що спонукало його минулого року висувати з такою надто передовою пропозицією, а тепер залишити спокійну наукову роботу, поміняти її на сповнене численних турбот і неприємностей заводське життя. Увесь час був надзвичайно чемний, слухав з підкресленою увагою, лагідно посміхався, говорив компліменти. Одне слово, поводитьсь так, наче в промисловому нічого не сталося... І на минулому спинився він докладно. Каргатові ж робота тут цікавила його значно менше. Він поставив кілька питань, але жодної відповіді до кінця не вислухав — перебивав непотрібними запевненнями в тому сенсі, що він, мовляв, аж ніяк не сумнівається в здагності Каргатовій до теоретичних узагальнень. Він нічого не хотів чути про те, що витікає з цих „узагальнень“, з цих актів...

— Як пов'язати це з тим, що він уважно читав мої папери? — спитав Каргат Петрова. — І що взагалі думаєте ви про це?

Знову Петров ухилився від відповіді. Та й що він міг сказати? Що далі слухав він Каргата, то неприємніші йому ставало. Зовсім інакше уявляв він собі повернення головного інженера з відрядження. Йому здавалося, що з ним завирує увесь завод: він підхопить Каргатову ініціативу... Виявляється ж, — Русевич зовсім не похвалить його, свого заступника за те, що він у всьому пішов Каргатові назустріч... Але хто з них двох має рацію — учений чи інженер?

Замість відповіді, Петров похмуро спитав Каргата, що було далі. Той, зрозумівши, що з ним робиться, посміхнувся...

... Огак прогримавши з півгодини Каргата в себе, Русевич запропонував йому пройти до Каринського. І там відразу змі-

нив свій тон. Куди поділась його чемність! Знову в голосі йому забриніла зневажливість — та сама, що з нею пішов він з продувального... Спитавши Каринського, чи знає він, що робив тут Каргат і яких актів він понаскладав і, доставши ствердливую відповідь, він насамперед розсміявся. А далі накинувся на директора: як міг він дозволити Каргатові щось подібне — адже це спроба дезорганізувати виробництво?... І в Каргата, і в Каринського очі стали круглі... Як міг Каринський забути, що наука й техніка — галузі хоч і споріднені, але цілком самостійні: дуже часто те, що здається теоретично обґрунтованим, техніка приймає, як ні на що не потрібні теревени? На Каргата ця „істина“ так вплинула, що в нього зникла будь-яка охота заперечувати Русевичу. Та й як дискутувати з людиною, зрібною на такі висловлювання? Русевич же подумав, що це збило Каргата з ніг, і помчався далі. Акти — зайва розкіш. Ніякої ціни вони не мають. Не матимуть і в майбутньому. Все, що Каргат написав, давно усім відомо — щоправда, не з такою повнотою, не з такою академічною подантичністю. Коли б до Каргата ніхто цього не помічав, питання про цілковиту реконструкцію заводу не постало б. А він, Русевич, не тільки підніс його — довів потребу реконструкції перед вищими інстанціями. І сьогодні завод уже має наслідки його настирливих заходів у цьому напрямі: будівництво сублімації, нові корнюри для дистиляції; крім того, Діпрохім на замовлення об'єднання опрацьовує нині генерального проекту реконструкції. Отже, на початку майбутнього року завод почне змінювати своє обличчя й свою суть: стане на шлях піднесення на найсучасніший технічний рівень. І робиться це без галасу, без того розгардіяшу по цехах, який бачив він скрізь сьогодні... Коли б Каргат розумів, що все написане в його актах, є наслідок заводу, його старовинного устаткування, що тут не паліативи потрібні, він не став би витрачати часу на такі дурниці, як оце обслідування, не нервував би робітників, які, ясна річ, думають про бруд і інше, мов про щось від них і технічного керівництва залежне... Але, звичайно, це ще не обвинувачення проти Каргата: він мав право знайомитися з заводом способом, який він уважає за найкращий... Та що значить отой плакат про соцзмагання? Як не соромно Каргатові, а за ним і Каринському, не розуміти, що тут — хімічне виробництво, а не шахта, скажімо, не металургійний завод! Він, Русевич, ніколи не був проти політики на заводі. Він чудово розуміє, що кожний робітник у сучасних умовах — реконструкція, п'ятирічка, колективізація села — повинен бути далекозорим політиком. Але він проти політиканства, проти демагогії. І той, хто тут висуває гасла соцзмагання та ударництва — політикан, що прагне дешевого авторитету, побудованого на галасі. Як Каринський не розуміє, що всякий галас заважає всім на заводі як слід робити...

Русевич говорив довго. І його промова мала на меті дискредитувати всю Каргатову роботу, примусити Каринського, щоб він змінив свою думку про неї — поставився б до неї, як до втручання Каргата не в свої справи...

— От і все, — закінчив Каргат і відвернувся до реторти.

У тих, хто прийшов сюди до Петрова, обличчя не змінилось: вони раніше чули це оповідання. Але тепер вони, стараючися це робити непомітно, поглядали на Петрова — хотіли знати, яке на нього враження справив цей ніким не передбачений поворот подій і — чи можна при ньому висловлюватися одверто.

Петров бачив — усі чекають від нього чогось. Знав навіть, чого саме. Але мовчав, утупившись в синій огник примуса...

Чудно, незрозуміло повернулась справа. Щоб головний інженер був щирий, доводячи Каринському марність цього детального обслідування заводу, — цього він не припускав. Адже Русевич, якщо вірити Каргатові, навіть не вислухав його, не поцікавився, заради якої мети той заходився коло цього, чого хотів домогтися. А вислухати слід було б: висновки Каргатові — не палативи, і ніяк вони не заперечують реконструкції: вони тільки показують її несвоечасність. І соцмаганя — зовсім не політиканство. Під тим, що говорить, пропонує і робить Каргат, залюбки підписався б кожний інженер. Русевич не міг не визнати цього, прочитавши акти. І все ж таки... Що ж спонукало його так негативно поставитися до Каргата — отже, до всіх, хто робив разом з ним? З яких міркувань „вищої політики“, що про неї він при Каргатові і не заікнувся, він виходив?

Перше, ніж говорити щось, а надто таке, що так чи інакше зобов'язувало б його, треба про все це в самого Русевича довідатися. А що як справді Русевич має солідні підстави так рішуче ігнорувати Каргата?..

А крім того, Каргат жодного слова не сказав, що він сам думає про таку опозицію головного інженера. Не сказав так само, як Каринський поведився...

І під час розповіді, і тепер обличчя в Каргата, здавалося, було безстрасне. Він начебто не вважав за потрібне хоч на мить замислитися над цією несподіванкою. Уважно стежив за приладом на столі і за кожним рухом тих двох лаборанток, що поралися коло нього.

— Ну, а що ви йому на це все відповіли? — по довгій паузі спитав Петров. — Не віриться мені, щоб справа обмежлася тільки висловлюваннями Русевича. Адже й ви щось сказали?

— Сказав, — кивнув Каргат. — Але зовсім мало.

— Чому ж ви про це нічого не розповіли?

— Мені здається, — сказане мною можна не повторювати. — Каргат усміхнувся. — Воно й так зрозуміле... Я завжди дотри-

мувався тієї думки, що з дурнями ніколи не слід дискутувати: дурневі нічого не доведеш, а собі надовго зіпсуєш нерви. Дискутувати з дурнем — це значить самому дурнем стати. А мені про себе хочеться краще думати... Крім того, я обіцяв Каринському й Васюті сперечатися з Русевичем увічливо. А це було над мої сили. І я мовчав... обмежився тільки зауваженням, що його наполягання на реконструкції нагадує мені молитву, під час якої дехто завжди лоба собі розбиває.

Петров мимоволі посміхнувся. За ці дні він устиг узнати, як нетерплячий Каргат ставиться до найдрібніших перешкод. Бувало й таке, що він і на нього, Петрова, інколи з серцем погукував... Не важко уявити, яким тоном це зауваження було вимовлене.

— Боюся, що ви цим усю справу собі зіпсували, — сказав він.

— Нічого я ні собі, ні своїй справі не зіпсував, зайвого нічого не сказав, — запевнив Каргат. — Зіпсував я цим тільки настрої Русевичу і свої взаємини з ним. З кабінету Каринського він вийшов не попросившись зо мною... А я не сказав і одного процента з того, що думав. Мені, наприклад, дуже кортіло сказати йому, що я про нього самого думаю...

— Я б на вашому місці сказав, — раптом промовив Слинько, викликаючи в усіх посмішки. — І він цілком заслужив...

Промовив з таким виглядом, що Петрову ясно стало: для цієї людини Русевич утратив свій авторитет. Про те ж саме свідчили й усмішки решти.

— На моєму місці, Іване Степановичу, — суворо відповів йому Каргат, — ви нічого б йому не сказали. І на своєму нічого не скажете. Не думаю, щоб ви хотіли склоки.

І, повернувшись до Петрова, передбачаючи його наступне питання, мовив:

— Так само ви хочете, певно, знати, як поставився до нашої суперечки Сергій Павлович.. Але тут я нічого не можу вам сказати: він мовчав і слухав. Очевидно, ще не розібрався. Русевич таки заплутав нашу просту справу. Сергій Павлович ще раз продумає все...

Він помовчав, пильно вглядаючись у присутніх, і спитав:

— Ну, а що ми маємо робити далі?... Як на мене, це питання — тепер найважливіше.

Але питання прозвучало не так, як коли б його поставила людина, що справді стояла на роздоріжжі. Каргат не прохав поради: він знав, що робитиме далі. Він хотів знати, як уявляють собі завтрашній день ті, хто активно підтримував його досі, хто готувався здійснювати його ідеї. І Петров знав, яка буде їхня відповідь: усі вони підуть за Каргатом, навіть коли доведеться розпочати відверту боротьбу проти Русевича. Виятком був тільки Частій — за нього Петров не міг відпові-

дати, бо мало знав цього юнака; і його, здавалось мало непокоїло те, про що тут говорилося.

І про себе нічого певного Петров не міг зараз сказати: треба поговорити з Русевичем...

Коли Каргатів погляд спинився на ньому, він, відчуваючи, що робить зовсім не так, як слід було б, глянув на годинник і підвівся. Приховуючи свою розгубленість непевною посмішкою, промовив:

— Ого, понад півгодини я тут!.. Треба йти... Отже, поки що на все добре, товариші!

І, не оглядаючись, попрямував до виходу. Він знав, що всі присутні провожають його поглядами, і в них здивування швидко перетворюється на призирилість: як на присутніх, він тікав од рішучого запитання, показував себе боягузом. Це було неприємно, але—що ж поробиш? Дипломатом він ніколи не був і зараз не хотів удаватися до всяких дипломатичних тонкощів, схожих на дворушництво. Коли стане йому все ясне, він прийде до Каргата, до його спільників і так чи інакше, але відверто відповість на всі запитання.

Все ж таки коло дверей він на мить затримався, щоб сказати Каргатові:

— Дуже можливо, Миколо Дмитровичу, я ще побачу вас сьогодні. Якщо, повертаючись уночі з заводу, я побачу в вашому вікні світло, то неодмінно зайду до вас. Можна?

Каргат кивнув, не глянувши на нього...

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ТРЕТІЙ

Вийшовши з лабораторії, Петров постояв трохи, застібуючи пальто й обдумуючи, як говорити з Русевичем. Але нічого не придумав. І поволі рушив до селища...

Русевича він застав так само за чаєм. На столі, застеленому білосніжною скатертиною, ідилічно парував самовар. Яскраве світло горішньої лампочки, оздобленої великим строкатим шовковим абажуром, іскорками відбивалось на гранях посуду, на грудках цукру й на блискучій жовтуватій поверхні масла. Русевич лівиво й спокійно помішуючи ложкою чай, слухав Ганну Іванівну, яка весело щось йому розповідала. І обличчя в нього було таке, немов нічого неприємного йому не довелося пережити. Він, здавалось, усією істотою віддавався своєму хатньому затишку.

Він підвівся назустріч Петрову й простяг йому руку, радо посміхаючись.

— Аж он коли ви зайшли, — з дружнім докором мовив він. — А я вже чекати втомився... Ну, негайно скидайте пальто, сідайте... Ганнусю, я певний, Віктор Михайлович не відмовиться від склянки чаю.

Петрову чаю не хотілося. Але відмовитися він не посмів. Це образило б Валентина Модестовича, порушило б йому цей привітний, зрівноважений настрій. І ця простота, з якою він зустрів його, неодмінно б зникла... А йому, Петрову, завжди самотньому вдома, захотілось посидіти за цим приємним столом, у товаристві красивої Ганни Іванівни, поговорити про щось таке, що й її зацікавило б...

Він вийшов назад до передпокою, щоб скинути пальто й подивитися на себе в дзеркало. А повернувшись, досить галантно поцілував руку Ганні Іванівні. Сів на показаний нею стілець. І заговорив, стараючись додержувати тону, що здався йому світським:

— Що нового й гарного в містечку, яке зветься Харковом?

Ганна Іванівна непомітно посміхнулась; заводські інженери чомусь завжди говорять при ній вигадливо; і тільки просвій завод уміють говорити звичайною людською мовою.

— Все старе, — іронічно копіюючи його тон, відповів Русевич. — Та й що нове може там статися? Не місто, а так — брудне болото... А що хороше можна знайти в болоті?

Петров, жартуючи, вдав, наче слова ці вразили його. Випростався на своєму стільці, мов лицар, що йому кинуту рукавицю, і піднесено заперечив:

— Раджу вам обережніш висловлюватися на цю тему. А надто, коли перед вами сидить харків'янин... Що ж, по вашому, я з болота?

Йому так хотілося, щоб Ганна Іванівна дивилася не на свого чоловіка, а на нього, щоб йому була призначена її підбадьорлива усмішка.

— Ви забули, любий Вікторе Михайловичу, — весело здався Русевич, що правил без приємних винятків ніколи не буває. Про вас ніхто не скаже, що ви з Харкова.

— Хотів би я знати, — войовничо наступав на нього Петров, — чим він вам так не подобається? Адже Харків — столиця цілої республіки! І на безмежних просторах Союзу радянського є казна скільки міст, значно гірших за нього. А кращик — раз, два — і крапка.

Ганна Іванівна слухала їх і посміхалася. Не тому, що вони говорили щось дотепне. Вона надто добре знала, що в тутешньої публіки асортимент дотепів надзвичайно обмежений і всі вони утерті, заяложені й одноманітні, мов мідні гроші. Чоловік її не був винятком. Вона знала, що нічого й екстравагантного не почує ні сьогодні, ні завтра, ні від чоловіка свого, ні від Віктора Михайловича, ні від будь-кого іншого. Вони, ці двоє, такі схожі...

Здалеку їх не відрізниш одне від одного: однакові на зріст, мають схожі постаті — не огрядні, а плавко закруглені — і майже однаково вдягаються. Тільки зблизу ріжниця між ними кидається в очі: і то зовнішня ріжниця. Чоловік голить

собі все обличчя, а Петров залишив собі під носом короткі англійські вусики, які нагадують довговживану зубну щітку. Крім того, волосся чоловікове біляве й рідке (чоло зовсім облісіло), у Петрова ж рясна темнокаштанова шевелюра, що її важко, мабуть, розчісувати... Внутрішня ж ріжниця тільки в тому, що Валентинів завод — місце, де він заробляє гроші, а Віктор Михайлович віддає заводові і той час, який віддавав би дружині, якби вона в нього була: часто його самотню постать можна побачити вночі на пустелькій вулиці селища — освітлює собі кишеньковим ліхтариком дорогу на завод або з заводу. Інколи на нього знаходиться щось: довгий дзвінок телефону будить серед ночі всіх — це Петров уважає за потрібне повідомити про щось Валентина. Вислухавши, Валентин роздратовно кидає трубку й довго лається собі під ніс... Проте, це не псує їхніх взаємин...

Вона посміхалася тому, що знала, про що вони говоритимуть далі. І не помилилась.

Розмова потекла уторованим безжурним річищем, плавко обминаючи все, що стосувалось до заводу: вони знали, що Ганна Іванівна не любить заводських тем. Обидва вони вміли з приємністю проводити час, просто розмовляючи, нічого один одному нового й цікавого не сказавши, але розлучаючись з почуттям своєї й співрозмовникової тактовності, розумності й дотепності, з почуттям, ніби піднеслись вони високо над щоденною рутиною.

Ганна ж Іванівна говорила мало. Але допомагала їм чимраз далі відходити від заводу; від „цих специфічних заводських розмов, що від них неминуче відгонить карболкою й нафталіном“... А втім, їй хотілося б, щоб вони заговорили про Каргата: на нього вона принагідно звертала увагу...

Спершу, відштовхнувшись від Харкова, інженери поговарили трохи про міста, де довелося їм побувати протягом життя. Потім — про міста незнані, що про них вони читали або чули... Далі несподівано підвернулась нова тема: літо. Воно не за горами, — час уже подумати про відпустку, про те, куди поїхати, серед яких гір чи на березі якого моря можна найкраще відпочити... Перехопились на подорожі взагалі. Помріяли про те, як чудово було б помандрувати білим світом: пароплави, яхти, вітрила, верблюди, каравани, тропіки, літаки, тайга, схід, Західна Європа, Америка, прерії, пампа, незаймані ліси — данина незабутнім юнацьким мріям, керованим Майн-Рідом, Густавом Емаром, Фенімором Купером, Джеком Лондоном. Так мріють літні люди, що надто добре знають: мандрувати їм ніколи не доведеться...

А коли теми були вичерпані, Русевич завів грамофон, поставивши арію з „Трубадура“. Голка задряпала платівку, підхопила з неї кілька брязкотливих акордів рояля, а потім і голос, у якому мало залишилося од Карузо. Цей механічний

тенор дрібними стрибками поліз із рупора, накручуючись і коливаючись, мов цупка стружка з гембля. Заповнив своїм хрипким гудінням усю кімнату.

Тепер можна посидіти мовчки — пасивно слухати, не підтримуючи розмови. Час мине непомітно й легко, а здаватиметься, наче його заповнив значний естетичний зміст...

За першою платівкою закрутилась друга. Потім і третя... Хазяїн любовно порався коло грамофона, стараючись найкращою музикою розважити свого гостя.

А Петров сидів за столом перед недопитою склянкою чаю, слухав, зсунувши брови до перенісся, і вдячно посміхався Валентинові Модестовичу, коли той міняв платівку. Здавалось, злива грамофонних звуків трохи приголомшила його, але вигляд йому був усе ж таки задоволений... Інколи він пригадував, що прийшов сюди поговорити з головним інженером. Але починати розмову не відважувався: вона прозвучала б таким дисонансом...

Ії почав Русевич.

Коли Ганна Іванівна, прибираючи посуд з стола, вийшла з кімнати, а звуки з п'ятої платівки закінчились металевим скреготом голки, він раптом, без будь якого попередження спитав:

— Ну, Вікторе Михайловичу, так що ви тут без мене наробили?

Хоч Русевич і посміхався при цьому, як і раніш, цілком дружньо, питання прозвучало гострувато. І Петров, трохи розгубившись, не зміг відразу на нього відповісти.

— Розкажіть, як це сталося, — уточнив свої питання Русевич, — що не ви виконували обов'язки головного інженера, а Каргат?.. Скільки я пам'ятаю, завод я залишив на вас, а не на нього...

Петрову здалось, що стілець, на якому він досі вигідно сидів, перестав бути зручним. Він засовався на ньому.

— Знаєте, — нерішуче відповів він, — якщо говорити відверто, я й сам не розумію, як це сталося...

— Гм...

— Бачите, Сергій Павлович не заперечував проти його пропозицій. Пропозицій же всяких у нього сила. Він просто затопив ними завод... Ну, й сталося так, що я лише номінально заступав вас тут.

Сказавши це, Петров почервонів. Йому було соромно за те, що він говорив. Він немов виправдувався перед Русевичем — відводив від себе його обвинувачення на інших... Але ж ніякої провини він за собою не відчував. Ці дні він робив те, що вважав за потрібне, те, що підказувало йому його сумління інженера.

Русевич відійшов від зупиненого грамофона, щоб сісти за стіл проти нього.

— Ніяк не можу похвалити вас за це, — міняючи тон з дружнього на офіційний, промовив він. — Даруйте мені, Вікторе Михайловичу, але коли б я знав, що ви так терпимо поставитесь до... до цього шаленого молодика, не на вас я залишив би завод. Ви уявляєте, що він тут наробив?

Петров майже цілком упорався з собою: зміг спокійно поставитися до цієї догани. Навіть заперечив:

— Не бачу, щоб він зробив щось неправильне, а тим більш страшно... І, власне, за винятком дестилляції, ніхто нічого ще не зробив. Каргат і ті, хто з ним, покищо тільки готуються до рішучих дій... А дестилляція перейшла на безперервку ще при вас. І ці дні робила бездоганно. Всі на заводі задоволені з неї. Незабаром завод і не згадуватиме про періодичний спосіб... Отже, коли все те, що хоче зробити Микола Дмитрович, буде зроблено, як дестилляція, завод значно виграє...

— Людина без будь-якого інженерського досвіду...

— Так, практичного досвіду йому бракує. Він сам знає це. Але він добре бачить, що треба зробити. А про те, як це зробити, можуть подумати інші, я, наприклад, ви...

Русевич глянув на Петрова так, немов той глузував з нього. Хотів, видно, сказати щось гостре, але роздумав і майже спокійно сказав.

— Дестилляція—цього ще замало... Що з рештою цехів?

— Невже ви не помітили,—здивувався Петров,—що всі цехи пристосовувались до збільшеного навантаження?.. Щоправда, перші чотири дні були деякі недовладності, затримки. Але на сьогодні їх геть чисто ліквідовано. І коли хочете знати, Микола Дмитрович багато допоміг нам у цьому своїми знаннями. А допомагаючи, почав придивлятися до цехів, почав вивчати нашу апаратуру...

— І прийшов до тих безглузвих висновків, що записані в його актах?

— Що в них безглузде?

— Ну, знаєте, коли ви, завідувач виробництва, мій найближчий помічник, не можете цього побачити, то...—Русевич махнув рукою.—Я гадав, що ви зрячіший і обережніший. Саме те, що Каргат—не інженер, і повинно було примусити вас не давати йому волі. А ви навпаки: допомагали йому в усьому. Якби я ще на кілька днів затримався в Харкові, знайшов би тут, напевне, не завод, а... я не знаю що.

Петров із здивуванням помітив, що Русевич нервується—жмакає обома руками край скатертини. Алеж не було ніяких видимих причин для цього... Невже таки Русевич справді не розуміє або не хоче зрозуміти, що поки він не висловить серйозно своїх міркувань про те, що побачив і почув сьогодні на заводі, він, Петров, не може інакше говорити?

— Ще раз говорю вам, Валентине Модостовичу,—спробував був він заспокоїти свого начальника,—нічого страшного не сталося й не станеться... Я, як ви знаєте, прийшов до вас відчитатися. І певний, що нічого від мене, крім приемних новин, ви не почуєте...

— Новини приемні,—киво посміхнувся Русевич.—Що й казати... Дякую.

— Подумайте самі... Корнюри перепускають усю денну порцію кам'яновугільної олії. Кількість перестійних цистерн не збільшується, як це було досі. Якість фракцій і важкого бензолу більше, ніж задовільна. Контрольна лабораторія жодного разу не подала на них тих убивчих аналізів, які частенько давала раніш...

— Зрозуміло: в лабораторіях Каргат верховодить. Що інше можуть показати аналізи того, до чого він особисто причетний?

— Це вже ви занадто,—майже ображено развів Петров руками.—Обвинувачувати з легким серцем людину в такому дрібному шахрайстві... Тут треба міцні підстави мати. А звідки ви могли їх узяти?.. Чи ви просто хочете знеславити Каргата? Тоді прямо скажіть, навіщо вам це потрібно?

Русевич випростався й повернувся до Петрова усім тілом. Очі йому блищали, а щелепи були щільно стулені.

Петров мимоволі відхилився, хоч між ними й стояв стіл. Ці гострі питання якось самі собою в нього вирвалися. Бо з'явилась йому думка, що зовсім не з міркувань „вищої політики“ Русевич так нападає на Каргата, що нема в його словах нічого принципового... І цей вигляд Русевича лише ствердив цю думку...

До кімнати повернулась Ганна Іванівна. І Русевич нічого не відповів Петрову. Звівся з стільця й, попрохавши в неї пробачення (нам треба порадитися з Віктором Михайловичем у деяких справах), запросив його до своєї кімнати.

Поки вони йшли туди, він заспокоївся. Але обличчя йому стало нерухоме. Посадивши Петрова на канапу, сам сів у крісло перед писемним столом і з холодною офіційністю мовив:

— Отже, ви прийшли, щоб відчитатися... Я вас слухаю.

Петрову хотілося посміхнутися, але він стримався. І так само офіційно відповів:

— Ще ранком я мав за честь сказати вам, а п'ять хвилин тому потвердив, що фактично Каргат, а не я виконував ці дні обов'язки головного інженера. Отже, мені доведеться говорити головним чином про нього. Але це зовсім не значить, що на нього я перекладаю відповідальність. Усе робилося з моєї згоди, й при моїй активній підтримці.

— Зрозуміло,—кивнув Русевич.

Петров помовчав мигь, систематизуючи те, про що хотів говорити, і почав:

— Ну, насамперед закінчимо з дистиляцією... Виявилось, що перехід на безперервку — це ще не все. Можна домогтися ще більшого. Каргатові підрахунки обіцяють, що за три-чотири місяці на заводі не залишиться жодної перестійної цистерни. Нам доведеться прохати про збільшення лімітів на сировину. Я уважно перевіряв його підрахунки — не вірити їм не можна... Розенберг і Слинько тепер майже не виходять з цеху, орудують коло корнюрів. Каргат так само багато часу цій справі віддає. Щодня кілька годин проводить у дистиляції. Не завтра, так післязавтра вони неодмінно дійдуть зрушення...

— І затоплять завод бензолом і фракціями, — закінчив за нього Русевич. — Так неоднаково — чи олія перебуватиме в цистернах, чи її фракції?

— Останні два дні Каргат кинув мало не всю контрольну лабораторію на обслідування заводу, щоб виявити те, що ще перешкоджає цехам триматися на одному рівні з дистиляцією. Я в міру сил своїх допомагав йому. Обслідування ще не закінчене. Але з першими його наслідками ви вже знайомі. Воно дало більше, ніж чекав од нього сам Каргат. На мою думку, з них уже видно: коли ми виконаємо Каргатові пропозиції, а саме — зліквідуємо бруд по цехах і уставах, упорядкуємо комунікацію, вивіримо паросилову систему, то цехи не тільки легко впорядуються з повторним збільшенням навантаження, а й незрівняно піднесуть якість нашої продукції... Ми зможемо зробити її стандартною. — Петров глянув на Русевича й тихо закінчив:

— А хіба це не дозволяє нам переглянути питання про реконструкцію заводу?

З півхвилини Русевич дивився на свого співрозмовника, а потім зареготав. Але це був нещирий сміх.

— Ви навіть так гадаєте? — саркастично спитав він. — Смілива з вас людина!

Петров удав, ніби не помічає його сарказму.

— А як же інакше?.. Адже, якщо говорити одверто, ми збираємось не реконструювати завод, а на місці старого будувати новий, — трохи більший, але такий же самий. Ви, мабуть, пам'ятаєте, що мені доводилося і раніше висловлювати ту думку, що навряд чи маємо ми право так розкидатися державними коштами, що перш, ніж підносити питання про реконструкцію, треба перевірити чи не можемо ми з старим устаткуванням розв'язати нові, сьогоденні завдання. Тепер Каргат довів, що це цілком можлива річ. Треба тільки усунути те, що шкідливо впливає на хід виробничого процесу, використати останні досягнення хімії й трохи інакше організувати працю, зробивши робітника не пасивним спостережником манометрів і термометрів, як це ми маємо й досі, а

свідомим виконавцем тих завдань, що їх ставить перед ним сьогоднішній день нашої країни. Саме про це й говорять акти обслідування цехів. І виразно говорять... Я вже думав про те, яким способом ми можемо провести в життя ці висновки. Нічого важкого я тут не побачив. І не тільки в мене є така певність. Те, що на заводі голосно заговорили про соцзмагання й ударництво, свідчить про те, що робітники так само підхопили цю ідею, заходилися здійснювати її.

Петров замовк.

— Ви все сказали?—спитав Русевич.

— В основних рисах—усе.

— Так,—проти Русевич.—Ну, вважатиму офіційну частину нашої розмови за закінчену. Все, що ви сказали, я прийняв до віdomу... А тепер, знаєте, що я вам скажу, любий Вікторе Михайловичу?—В голосі йому знову зазвучало щось подібне до дружніх ноток.—Співаєте ви з чужого голосу. Це ж саме чув я сьогодні й од вашого Каргата. Іншими словами, звичайно, але думки—однаковісінкї... Не вірю я, щоб це були ваші думки. І не розумію, навіщо ви мені їх тут повторюєте... давайте поговоримо просто й щиро...

—Пробачте, Валентине Модестовичу,—лагідно, але твердо заперечив Петров,—я вважаю ці думки за свої... Не заперечую, з'явилися вони не без допомоги Каргата. Розвинулись же вони самі в процесі теперішньої роботи... Я і Микола Дмитрович співаємо в один голос—так точніше.

Лице Русевичу знову стало офіційне. Нічого не сказавши, він прикро знизав плечима.

Отже, не логікою, а насмішкою він хотів довести неспроможність Каргатових пропозицій дати щось позитивне. Невже справді не принциповість, а щось інше... почуття своєї відсталості, наприклад, страх перед ним самим, страх за свою посаду головного інженера... примушує Русевича так гостро... і безтолково виступати проти нього?..

Неприємно вразила ця думка Петрова. Вона здалася йому неймовірною. Стараючись одігнати її, він заговорив, пробуючи показати Русевичу Каргата таким, яким сам його уявляв.

— Я так само дечого не розумію, Валентине Модестовичу. Абсолютно не розумію, чому так негативно ви поставились до Миколи Дмитровича. Дивує мене це. За таких людей, як він, обома руками треба триматися. А ви... Адже він на власному прикладі доводить, що ми, робітники й інженери, далеко не останні чинники в хімічних процесах на заводі, хоч ці процеси й відбуваються глибоко в середині приладів, хоч людина й може впливати на них лише посередньо. Каргат доводить, що саме від нас, людей, а не від мертвих приладів, залежить мало не все. Сам учений, сам творець у хімії, він примушує й нас відчутти себе творцями. Не треба тільки дивитися на прилади, мов на щось категоричне, незмінне й не

доторкане. Треба мати голову на плечах, ініціативу, уміння критично поставитися до канонів... Не дивно, що робітників так зацікавила ця непосидюча людина — Каргат. Він імпонує їм своєю наполегливістю й настирливістю. Вони уважно стежать за ним і бачать, що людина може впливати на все на заводі. От чим агітує він за свої ідеї, за змагання, Подібно до нього, робітники хочуть відчувати, що весь хід виробництва — в їхніх руках. Адже вони господарі. І вони хочуть бути ними в усьому... Ви розумієте?

Знову Русевич нічого не відказав. Сидів, підперши голову рукою, втупивши погляд у стінку над головою Петрова.

...А може, це не страх, а образа? Як смів Каргат будь-що починати, не порадившись, не спитавши дозволу, не погодивши кожного свого кроку з ним, головним інженером?.. Не хочеться вірити, що Русевич такий дріб'язковий...

І Петров заговорив далі так само замислено, стежачи, як реагує на його слова Русевич.

— Дивує мене ця людина. Спершу я був злостився на нього за безцеремонність, з якою втрутився він у те, що здавалося мені моєю особистою справою. — (На Русевича це ніяк не вплинуло). — Але тепер я тільки дивуюсь... і гадаю, що має він право й рацію поводитися так. Я певний, що згодом ви так само це визнаєте.

Русевич мовчки знизав плечима.

... А може він не задоволений з того, що Каргат намагається довести необґрунтованість його прагнення до цілковитої реконструкції заводу. Це ж так принижує авторитет головного інженера!..

— Мало того, коли б він не втручався ні в що, мені соромно за нього було б. Мати такі знання й закопатися з ними в лабораторіях. Це було б ганебно, — (І після цього на лиці в Русевича нічого не змінилось). — А яка працездатність у нього! Це щось просто феноменальне. Ви самі побачите... якщо захочете... Коли він не в дестиляції, то неодмінно зустрінеш його десь в іншому цеху: повсюди лазить, приглядається, приміряється, досліджує, щось занотовує собі; розпитує робітників і інженерів, а ті його, мені не дає дихнути спокійно... І вам не дасть... Але я не в претензії за це на нього. Він одверто визнає, що йому бракує звичайного інженерського досвіду. Він воліє якнайшвидше набути його. Але поговоривши з ним, відчуваєш, мов обрії розсунулись... Так багато перебуваючи в цехах, він знаходить змогу й час, щоб найліпше керувати контрольною лабораторією. Вона в нього робить, як годинник. За тридцять хвилин відтоді, як пошлеш до неї пробу, дістаєш аналіз. І на нього можна поклатися, як на кам'яну гору: жодної помилки. Ігнатій Карлович трохи зблід, бо він таки розлінився в нас і тепер йому важкувато звикати до справжньої роботи. Дівчата заклопо-

тані, але задоволені: вони відчують, що їхня робота потрібна заводі...

— І ніхто з них не скаржиться,— перебив його Русевич, нарешті порушивши свою мовчанку.— Ігнацій Карлович не скаржиться?

— Скільки я знаю, то було єдиний раз, коли він висловив своє незадоволення з Каргата. А більше нікому жодного слова. Мене самого це дивує. Взаємини між ним і Миколою Дмитровичем — не дружні, холодні, офіційні. Але це не заважає нашому чехові робити як слід... Так от... Звечора до ночі Каргат сидить у дослідній лабораторії. А його лаборантки сидять із ним. Дівчата роблять надурочно, але не вимагають, щоб завод платив їм за це. Чи можете ви, Валентине Модестовичу, це зрозуміти?.. Вночі Каргат працює вдома. Коли б не проходив повз його вікно, завжди крізь штори пробивається світло. І коли він тільки спить?.. На заводі кажуть, що він збирається здійснити тут свій торішній піридиновий проєкт і хоче домогтися цього протягом найкоротшого часу...

Перебивши цей панегірик Каргатові, Русевич раптом випростався. Лице йому було зле. Він голосно мовив, відкарбовуючи кожне слово:

— От що я скажу вам на це все... Дитячі іграшки — тільки так це й можна назвати. Дитячі іграшки... Каргат бавиться. Як же — завод така велика лабораторія, є де вченість свою випробувати. А ви всі йому потураєте. Так, потураєте... Я можу тільки радити, що лише вісім днів мене тут не було. Пробудь я в Харкові довше, я напевне застав би, що всі цехи перетворено на лабораторії, де порядкують не інженери, а Каргатові лаборантки. А то так іще гірше щось — так що коштувало б мені всієї репутації... І, Вікторе Михайловичу, я не розумію, навіщо ви розповідаєте мені про Каргатові розваги. Щоб зіпсувати мій настрій? Чи щоб довести мені, що я помилився щодо вас особисто? І так, і так, і так ви цілком досягли мети. Досі я вважав вас за інженера, а не за.. лаборанта, чи ким вам ще хочеться бути.

Очі Петрову стали зовсім круглі. Він розгубився й не відразу зміркував, що саме хотів йому сказати Русевич. Не хотілось вірити, що говорив він серйозно.

— Що ви, Валентине Модестовичу? Невже ви не розумієте?

— Чудово я вас розумію. Вікторе Михайловичу. Це ви перестали мене розуміти. Шкода, звичайно. Але що ж — нічого не зробиш.

Русевич кисло посміхнувся й звівся. Демонстративно подивився на годинник.

— Гм, як пізно вже... Але це мене не дивує — що ми втратили здатність розуміти один одного. Ви завжди мали тенденцію суперечити мені. А за ці вісім днів, як я бачу,

і зовсім утратили те, що зветься здоровим глуздом. Щиро раджу вам якнайшвидше повернути його собі знову. Тоді ми зможемо поговорити... А тепер — надобраніч... Ммм... до речі, ви на заводі ще будете?

— Буду...

Петров ще не стямився від такого крутого повороту в цілком мирній, як здавалось, розмові.

— Не здумайте розбудити мене серед ночі телефоном. Я втомився. А крім того... — Русевич хотів ще щось сказати, але стримався. — Надобраніч.

Русевич виганяв його — за те виганяв, що він правильно оцінив Каргата. Отже, якби він, нічого не пояснюючи, просто почав лаяти завідувача лабораторій, Русевич до кінця розмови зберіг би свій дружній тон... Але Петров навіть образи не відчув. Тільки прикрість на самого себе за те, що досі вважав Русевича значно розумнішим... Звівшись, він поважно вклонився й сказав:

— Даруйте мені, Валентине Модестовичу, я не знав, що ви такий стомлений. Я не засидівся б у вас так довго... — Відступив крок до дверей і додав: — Дозволю ще собі дати дружню пораду. Коли б я, будучи на вашому місці, вважав, що Каргат не має права сваволити на „моему“ заводі, що він ще молодий, щоб критично ставитися до мене, коли б я почував себе таким відсталим інженером, що для нього все нове є дитяча іграшка, не варта уваги, коли б я гадав, що він підкопується під мене, наміряючись стати головним інженером, — мені вистачило б розуму не показувати нікому свого враженого самолюбства. Я постарався б перейняти в нього його знання, оволодіти його зброєю, і я не лаявся б з ним, або з тими, хто поділяє його думки, бо це надто виразно показало б мою розгубленість і слабкість... Надобраніч.

Ще раз уклонився, круто повернувся і вийшов з кімнати. Тихо, але щільно причинив за собою двері.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТИЙ

Після того, як двері за Петровим зачинилися, заговорили не відразу. Якийсь час у тиші чулося тільки приглушене шипіння примуса, побулькування рідини в реторті... І коли Петров був тут, настрій в усіх був непевний. Тепер же всі відчували себе пригнічено. Петров зрадив те, чому віддавали вони всі свої сили, злякався Русевича, — як інакше могли вони думати про його поспішний вихід звідси?

Мовчанку, що стала важкою, порушив Частій. Він обмінявся поглядами з Санею, що сиділа проти нього, стежачи за ретортою, ворухнувся так, що під ним зарипів стілець, і всмішливо чи то спитав, чи то констатував:

— Отже, війна...

Голос Частієві був дзвінкий. І слово „війна“ ляснуло, мов батіг над вухом.

До юнака повернулись усі.

Каргат спідлоба зазирнув йому в очі, вгадуючи чи серйозно, свідомо кинув він це слово, чи, може, це просто хлоп'ячий вибрик. Боротьбу за те, щоб ніхто на заводі не ставився зневажливо до висновків науки, що ті висновки часто густо здобуваються не серед виробничого оточення, боротьбу за дешеве осучаснення заводу, за засноване на свідомості всіх до своїх обов'язків, — цю боротьбу він почав мало не з першого дня свого перебування на заводі... Спільники ж його усвідомили, що вони борються лише, здибавшись з незрозумілою, дурною косністю технічного керівника заводу... От тільки, чи варт витрачати свої сили на війну з цією косністю? Чи не простіше відмахнутися від Русевича? Він один — чим може він їм перешкодити?.. Але однодумцям своїм про ці міркування нічого не сказав.

Слинько посміхнувся, кивнув і сів зручніше. Розмова набирала цікавого характеру і він не хотів пропустити з неї жодного слова. А Частій — молодець, сказав саме те, що треба було. Правильно, війна. Надто спокійно на заводі от уже кілька років. І всі сплять. А коли спить людина, розбереш хіба, цінний це робітник чи ні, по пролетарському мислить чи назад оглядається, за минулим сумує. Треба розворушити весь завод. Треба, щоб усім запалали пристрасті... Щоправда, війна матиме суто технічний зміст: реконструювати завод цілком і негайно, чи спершу як слід вивчити його, спробувавши налагодити на ньому по новому те, що вже є? Але видно буде, хто потягнеться до консервативного Русевича, а хто до Каргата. І легко буде дізнатися, чому той чи інший робітник, технік, інженер саме туди або сюди потягся. Ще раз правильно, війна.

Розенберг нервово покривився й потер руки. Запитливо подивився на Каргата... Йому не сподобалось те слово, йому хотілось, щоб усі пропустили його повз уші, або щоб Каргат дав зрозуміти цьому необережному юнакові, щоб він не кидався так словами. Не воювати, а робити треба. Роботою доводити правильність своїх позицій.

Дівчата нащурили вуха. В повітрі запахло романтикою таємної змови.

А Саня — на неї, зрозуміло, найбільше поглядав Частій, — Саня блиснула очима. Але зараз же вона нахмурилась. І кинула на Гриця такий погляд, що він зрозумів: не похваляє вона його за те, що вискочив він поперед батька в пекло.

Хоч дивились на нього всі, ніхто йому відразу не відповів. Чекали, що він далі скаже. Та цими двома словами він висловив те, що давно стало йому ясне, те, з чого, як йому

здавалось, треба було починати тут сьогодні. І гадав, що слово його ніяких пояснень і додатків не потребує. Війна є війна. Боротьба за право проводити в життя свої ідеї...

Не дочекавшись ні пояснення від Частія, ні репліки від Каргата, Розенберг ще раз потер собі руки й спитав:

— Що значить — війна?

Частій здивувався:

— Ну, боротьба між нами й головним інженером. Ясно...

— І ви гадаєте, що ми без неї не обійдемося?

Юнак трохи зніяковів. Йому, молодому технікові, доводиться розтлумачувати інженерові, який домігся такої блискучої перемоги в дефіляції, цілком очевидний факт.

— Вже не обійшлись. Адже боротьба вже почалася. Сьогодні Русевич вороже критикував нашу роботу, а завтра, чого доброго, просто заборонить нам іти наміченим шляхом. Заборонить і ніяких розмов... Що ж нам. — Миритися з цим? Я особисто не згоджуюсь. — Він повернувся до Каргата. — Хіба я не правильно говорю, Миколо Дмитровичу?

Той кивнув.

— Правильно... Становище таке, що коли зважати на головного інженера, то нам треба відмовитися від усього, забути, що в нас є ініціатива. А не зважати... чого доброго доведеться кажучи, фігурально, взятися до зброї, щоб відбивати його напади.

— Ну, я такий, — заговорив і Слинко, — поки рука моя ту зброю триматиме, я не здамся. І нікому з вас не дозволю припинити те, що вже почато.

— Невже цього уникнути не можна? — спитав Розенберг, і обличчя в нього стало таке, наче йому щось болить. — Невже Русевич так поведився сьогодні... що іншого виходу нема?

— Я хотів би втішити себе надією, — відповів Каргат, — що він ще одумається, я не хотів би, щоб його образ асоціювався в мене з образом віслюка. Я не хотів би, щоб нам довелося уже в недалекому майбутньому доводити, що як головний інженер, він не на своєму місці... Можливо, Петрову ще пощастить його переконати...

— Петрову? — призириливо скрикнув Слинко. — Петров утік, скоро почув, що надії наші на Русевича не виправдались, так він сам і доводитиме йому... Він побіг до нього відмежуватися й розказувати, що ми сидимо в лабораторії, змову проти нього влаштовуємо.

Каргат усміхнувся.

— Ніяк не звикну, Іване Степановичу, до вашої маніри з розмаху до всього підходити. Матимете ви ще час полагати Віктора Михайловича, адже, поперше, дуже можливо, що він просто захотів узнати міркування головного інженера від нього самого, а потім уже визначити свою лінію. Коли

так, то він зробив правильно, а подруге, він застужав Русевича. Отже, тепер він докладно розповідає йому про те, що робилося на заводі. І висвітлюватиме все з інженерського погляду, а не з суто наукового, як це робив я. Не зрозумівши мене, Русевич можливо зрозуміє його. Подумає... а завтра цілком інакше з усіма заговорить... Хіба це не можливо?

— Це було б чудово! — уперше за весь вечір посміхнувся Розенберг.

— Це було б чудово, звичайно, — повторив за ним Каргат.

— Отже, покищо є хоч і невелика надія на те, що сьогоднішній шум нічим закінчиться, давайте припинимо цю розмову...

— А я вважаю, — перебив його Слинько, — що треба сьогодні ж подумати над тим, що маємо ми робити далі.

— Сьогодні мені шкода витратити на це час. Тим більше, і так видно: ми повинні робити далі те, що робили досі. Повинні робити, не зважаючи ні на що, а тим більше на Русевича. Не на нього ми працюємо, не на задоволення його примх. Не знаю, як ви, а для мене він з сьогоднішнього дня просто перестав існувати. Так що тут не війна буде... а просто ми не звертатимемо уваги на нього... Адже відповідаємо ми не перед ним, а перед тим, кому належить і цей завод і вся країна. Оце й повинно стати нашим основним принципом... І досить про це. Сьогодні я хотів поговорити з вами, Іване Степановичу, про інше.

— Про що саме? — поцікавився той.

— Одну хвилину...

Розмовляючи, Каргат увесь час поглядав на градуйовану склянку, що стояла під трубкою приладу. Вона наче б то цікавила його більше, ніж усе, про що тут говорилося. І тепер, помітивши, що рівень брудної рідини в ній дійшов призначеної риски, похапцем звівся й підійшов до неї. Так, якщо помилки ніде не було, якщо Лара й Саня додержали його інструкції, всі легкі піридини перейшли сюди, до склянки. В реторті залишилися самі важкі піридини, щоправда, ще не чисті. Час переходити до другої частини досліджу...

Не хвилину, а з півгодини довелося чекати Слинькові на Каргата. Але він не був на нього в претензії. З цікавістю стежив, як порається той коло свого приладу. І з охогою допоміг би йому, якби вмів.

Каргат забув і про своїх однодумців, і про завод, і про все інше. Піридинові основи все витіснили йому з голови. Треба поспішати. Треба якнайшвидше перешликувати прилад, а потім треба проаналізувати рідину з склянки. Ось що головне зараз.

Лаборанти замегушилися. Безшумно рухаючись навколо стола, вони старались виконати всякий наказ Каргатів ще до того, як він його висловить. Вони знали, як важливо, щоб

усе йшло без затримок... Але не обійшлося все ж таки без кількох погукувань, гострих зауважень і частих згадувань чорта.

Поспішаючи, Каргат забув про правила чемності. Та забували про них і ті, хто поспішав разом із ним...

Слинько дещо здивувався, коли Каргат, кінець кінцем, підвівся й витер хусткою чоло. Прилад не змінився, тільки полум'я в примусі побільшало. І доручив його Каргат не двом лаборанткам, а одній — Ларі.

Решта ж лаборанток, узявши з собою склянку з рідиною, перейшли до другого стола, негайно проаналізувати її, виявити всі її властивості...

Постоявши трохи коло них, упевнившись, що робота йде правильно, Каргат, знову ставши добродушним, мовив, думаючи вголос:

— Ну от, зараз дізнаємося, що за піридинові основи, може наш завод виробляти. При тих, звичайно, умовах, що ми їх хочемо утворити... При тих умовах, що зараз є, можливі не піридинові основи, а піридиновий бруд...— і, звернувшись до дівчат, раптом спитав їх:— Ну, а ви, товаришки, що думаєте про нашу незгоду з начальством, про можливість, так би мовити, нервопсувальної війни?.. Ви ще нічого не сказали про це.

Уперше за увесь час перебування свого на заводі Каргат питав їх про те, що не стосувалось безпосередньо до їхньої роботи тут, у дослідній лабораторії. Єдине, про що говорив він з ними досі, були піридинові основи. Він умів говорити про них цікаво. Міг ними захопити їх, бо сам був захоплений, сам бачив за ними припадні перспективи. Можливо, і говорив би він з ними про щось інше, коли б не наштотхнувся на заводі на низку недоладностей, що так уразили його, так розбігалися з його уявленням про хімію: вони забирали в нього увесь час... І через це питання його було для дівчат несподіваним. Тим більше, що в ньому він приховав своє бажання дізнатися, як ставляться до нього його найближчі помістниці.

Вони не змогли на нього відразу відповісти. Ніяково переглянувшись, подивилися на нього і ще нижче схилились до стола.

Згодом Саня сказала за всіх:

— Ми визнали вас за командира.

— Тільки де-факто, чи й де-юре?

— І так, і так..

— Одверто сказати, — голос Каргатові став веселий, — я побоявся, що ви визнаєте мене тільки де-факто. Ну, а тепер усе гаразд... Пам'ятайте лише, що на вас лежить відповідальна робота. Від вас залежить якість тих доводів, що ними нам доведеться оперувати — тих важких набоїв, що ними ми

обстрілюватимемо позиції супротивника... І, знайте, мені хотілося б не повторювати вам цього...

— А досі хіба траплялось так, щоб ви нам двічі щось говорили?

— Правильно, не було,— згодився Каргат.— Я просто не подумав про це... Ну, постарайтесь якнайідеальніше проаналізувати наші перші легкі піридини.

Він повернувся до Лари, щоб і її спитати те ж саме. Але потреби в цьому не було. Вона чула цю розмову. І очі її сказали йому більше, ніж він гадав почути від неї. Довелось напружитися, щоб стримати ту надто велику веселість, що раптом схопила його всього...

І все ж таки, коли заговорив він до Слинька, голос йому тремтів від зворушення.

— Так я хотів дещо запропонувати вам, Іване Стелановичу. І загодя попереджаю, якщо ви не пристанете на мою пропозицію, я просто не знатиму, що робити.

Початок обіцяв щось цікаве. Слинько присунув стільця, що на ньому мав сісти Каргат, ближче до себе й сказав:

— Я давно приготувався вас слухати, Миколо Дмитровичу.

Каргат сів і почав:

— Так справа ось у чому. Ви чули вже про мій проект організувати на заводі виробництво піридинових основ. Можливо, навіть замислювались над цим проектом... Мені хотілося б спершу дізнатися, як ви ставитеся до нього. Чи цікавить він вас хоч трохи?

— Цікавити мене, він цікавить,— поволі відповів Слинько.— І замислювався я— і над ним, і над тим, що з ним зв'язано... Коли б ви трохи вільніші були, я б поговорив з вами на цю тему, щоб ви мені дещо пояснили... Я навіть статті ваші про них читав. У Давида Марковича брав. Але й у статтях не все зрозуміле.

— Ну, а зараз, дечого не розуміючи, що ви про них думаєте?

Слинько повагався, не відважуючись одразу висловити свою думку. Вона, ця думка, впала йому в голову, ще коли прочитав він першу статтю Каргатову, а потім поговорив про неї з Розенбергом. А далі Каргат усією поведінкою своєю щодня начебто потверджував її.

— Думуючи про них, я якось не відділяю їх од вас, Миколо Дмитровичу,— по хвилі тихо мовив він.— А мені хочеться відділити... Мені здається, що якби не було у вас цих самих піридинових основ, якби не хотіли ви будь-що здійснити свій проект, ви інакше поводитись би. Можливо, сиділи б досі в лабораторії, а до цехів і не показувалися б. А то так і зовсім на заводі вас не було б... Саме тому, що в тих умовах які є тепер на заводі, виробляти піридини важко,

а то й просто не можна. Ви й заходилися так ретельно коло раціоналізації всього виробничого процесу. Піридини, а не що інше істотніше, вимагають від нашої хімпромисловості вищого технічного рівня... Це ви так думаете... Я не в докір вам це говорю. Я хочу сказати, що мене це дивує.

Він говорив дещо плутано, бо не знав, як поставиться Каргат до його одвертості. Але той зрозумів його. І подивився на нього з пошаною і з дивуванням.

Каргат знав Слинька за чудового апаратника, що розуміє все з півслова, для якого нічого таємного в корнях нема, і за людину, від якої мало не завжди можна почути гостре слівце. Чудно було почути від нього щось інше, а надто таке. І не відразу повірилось, що він проникливий не тільки щодо корнів.

— Ви не відповіли мені на моє запитання,— зауважив він.— Те, що ви сказали, стосується не до піридинів, а до наших з вами політичних поглядів. Ви бачите різницю між собою й мною... Я скажу вам зараз тільки те, що ви помиляєтесь трохи. А докладніше давайте про це поговоримо іншим разом,—коли більше вільного часу матимемо, гаразд?

— Я дуже хотів би з вами про це поговорити,— ще одвертіше сказав Слинько.— А то трапилось так, що нам з вами пліч-о-пліч доводиться робити, а є багато такого, чого я в вас не розумію. Просто говорячи, я не знаю, що ви за людина. А ви не знаєте, чого я від життя вимагаю... Легше вам працюватиметься, коли ми в основному договоримось... І я вас впіймаю, коли ви вільніші будете, примушу вас висловитись,—з усмішкою закінчив він.

— Ловиги не треба,— посміхнувся й Каргат.— Просто приходьте завтра, або позавтра до мене на квартиру ввечері... Я пізно лягаю... А тепер скажіть усе ж таки, що ви думаете про піридини: варт їх у нас запроваджувати?

— Ну, Микола Дмитровичу,— докірливо відповів Слинько, ви серйозніше хочете зі мною поговорити? Хто ж таки вам скаже, що не варт?

— Мені таких людей доводилось зустрічати чимало,— нахмурився Каргат.— І досі я їх зустрічаю. Не далі як сьогодні з одним із них розмовляв. У кабінеті Каринського... Тому, перше, ніж говорити з ким про піридини, питаю як він ставиться до них... Ну, так ось що я хочу в вас спитати: чи не згодилися б взяти на себе обов'язки апаратника коло першої придинової устави? Знаю, знаю,—зупинив він Слинька, коли той розгуляв рота, щоб заперечити йому,—ви скажете, що тепер, коли в дистиляції відбуваються такі пертурбації, ви ніяк не можете залишити її. Зараз я й не хочу забирати вас звідти. Без вас там не обійтись... Але проект придинової устави буде закінчений найменше днів за п'ятнадцять, а потім поки його затвердять, поки здійснимо ми

його, мине ще місяць-півтора. А за два місяці дистиляція не вимагатиме вже вашого досвіду. З нею зможе впоратися рядовий апаратник, що ви його тим часом підучите... Що ви на це скажете?

Слинько замислено оглянувся навколо, пригладив собі волосся й вуса, покрутив головою. І, повернувшись до Розенберга, голосно спитав:

— Давиде Макаровичу, ви чули?

Розенберг здригнувся й оглянувся... Поки Каргат порався з приладом, до нього підсів Частій. І тепер вони вдвох заглибилися в обговорення якогось питання. Перед Розенбергом з'явився клаптик паперу, на якому він рисував щось, кожну риску тихо пояснюючи юнакові. Очі йому були зовсім відкриті.

— Ні, не чув... А що таке?

Слинько переказав йому зміст пропозиції Каргатової.

— Правильно, — закивав він. — Я сам якось думав про те, хто за апаратника працюватиме на піридинах. І хотів був уже рекомендувати вас Миколі Дмитровичу... Вірно, за два місяці дистиляція буде така організована, така налагоджена, що сама робитиме, не відмовляючись... На вашому місці, Іване Степановичу, я згодився б. — І знову одвернувся до Частія.

Ще раз Слинько розгладив собі вуса.

— Але ж, товариші, обидва ви забули одне: в дистиляції я через те на місці, що знаю її, як свою долоню. Скільки років пораюсь коло корнюрів. А що знаю я про піридини?

— Я й про це подумав, — зараз же запевнив його Каргат. — Не так то вже й важко зліквідувати вашу, так би мовити, піридинову неписьменність. Вільними годинами приходьте сюди, до дослідної лабораторії. Кілька разів пройде перед вашими очима процес видобування піридинових основ. Спершу просто приглядайтесь до того, як ми над ними працюємо, питайте про все, чого зараз незрозуміте. А потім — чим чорт не жартує? — ще й допомагатимете нам. На лаборанта на якийсь час перетворитесь... Ну, й дізнаєтеся, що то за штука — піридини, як добувати їх треба. А коли засвоїте процес добування, я детально познайомлю вас з проектом. Не погано було б, якби ви й у будівництві устави взяли участь. Ви б її опанували ще до того, як вона почне робити, а крім того, я певний, дали б низку вказівок будівникам.. Одне слово, ви точно знатимете, як поводитись під час справжнього добування піридину... Ну, що ви тепер скажете?

— Пропозиція принадна, що й говорити, — знов подумавши, відказав Слинько. — До лабораторії я з великою охотою ходитиму, бо тут багато дечому й крім піридинів можна навчитися. І піридини мене цікавлять... Мені завтра з ранку